

PSOTA IRÉN (1929-2016)

És akkor a Psota...

KELECSÉNYI LÁSZLÓ

ÁTVÁLTOZÁS – EZ LEHETNE A KULCSSZÓ, HA RÓLA VAN SZÓ. MINDIG MÁSNAK LENNI. PSOTA ENNEK JEGYÉBEN JELENT MEG A FILMVÁSZNON IS.

És akkor a pasas... Ez egy filmcím, egy Psota-film címe, melyben, ha jól emlékszem, a nemzet most elhunyt színésznője legalább négy szerepet is eljátszott. De nevezhetnénk akár Sinkovits-filmnek, mert a nemzet több mint egy évtizede elhunyt színésze még ennél is többet. Az 1966-os mozidarabot Gertler Viktor költötte vászonra, aki Fellini önéletrajzi opuszát (*Nyolc és fél*) elirigylve, filmre vitte egy rendező emlékeit, álmait, vízióit. Nem került vele a magyar filmtörténet arany lapjaira – csak Psota, ám ő sem evvel az átváltozás-átöltözéses kavalkáddal.

Átváltozás – ez lehetne a kulcsszó, ha róla van szó. Mindig másnak lenni. Ennek jegyében jelent meg a filmvásznon. Ő lett az, aki mellett tényleg nem lehetett elaludni – legalábbis Darvas Szilárd dalszövege szerint. A suta vígjátékocskák (*Felfelé a lejtőn*) és a komor tragédia (*Ház a sziklák alatt*) pár hét különbséggel került a mozikba, 1959 elején. A púpos Terka – ez a szerep viszont bekerült az arany oldalakra. Már a tény, hogy elvállalta, hogy megcsinálta a mások által visszautasított szerepet, egy olyan színésznő, aki csillogásra, komédiázásra született, akiben minden adottság megvolt, hogy sztár legyen. De hát mifelénk nem lehetett sztárnak lenni – gondolkunk csak Bara Margit mondvacsinált ürüggyel megtöretett karrierjére. Psota vállalta, mert nemcsak jó színész volt, de nagyon okos is. Az, hogy elcsúfítja magát, még csak maszkos bravúr. Belülről átalakulni, olyan szörnyeteggé válni, hogy a rókaüldözés jelenetében meggyűlöljük őt, no, ez az, amit csak a legnagyobbak képesek elérni. Ezután már tudhatták a filmesek, hogy mindent rá lehet bízni, ha vállalja a szerepet, zokog vagy kacag a nézőtér.

Miközben színházában, a Madáchban sorra játszotta a nagy drámai szerepeket, például a néma Katát Brecht darabjában, a *Kurácsi mamában*, vígan lubickolt egy-egy kuplé vagy sanzon előadásában. A zsigereiben hordozta, hogy mit kell másképp csinálni: Szent Johannából Irma, te édessé válni, a *Yerma* címszerepéből a *Hello, Dolly*-ba átváltani. Azt már tudtuk, nemcsak 1959 óta, hogy „nem lehet mellette elaludni”. De egy csacska gyerekdalt is sikerre vitt. Amikor a „pancsoló kislány” lubickolt szüleivel a strandon, a rádió gyerekkórúsból kiemelt kis tizenéves unásig dalolgatta az egyenyári bohóságot, Psotával elénekeltették a „Két kicsi kecske, baktat a hegyre” kezdetű – mai füllel minősíthetetlen szövegű – zenés mókát. Ha akkor is lett volna slágerlista, biztos dobogós helyre kerül vele. Púpos Terka dalszövege nem verte ki a biztosítékot a sanzonbizottság előtt – ellenkezőleg, agyonjátszott rádió-slagerré vált.

Filmsláger pedig a *Napfény a jégen* vénkisasszony triójából lett. Hárman tették halhatatlanná ezt a méltán feledésre ítélt jégrevüs produkciót. Hirtenlen ötlettől vezérelve 1961 kora nyarán ütötték össze a MAFILM műtermében ezt a színes szerelmi komédiát, mely csak sporttörténeti emlék lenne, néhány műkorcsolyázó leszármazottainak nosztalgia-filmje, ha Bán Frigyes rendező, aki magát is belefényképezte a produkcióba, váratlan ötlettől vezérelve nem hívja be a sebtében kitalált sztoriba Mezei Máriát, Kiss Manyit, no és Psota Irént. Játszani: énekelni és táncolni. S ebből lett a nagy truváj. A halhatatlan néhány perc, amikor a három liftbe szorult dáma, azaz Madách Színházi sztár dalol és szteppel az elakadt felvonóban. Valójában csak Kiss

Manyi tudott igazán szteppelni, a másik két hölgy imitálta a nehezen tanulható lépéseket. De ki vette észre ezt a moziban? A hatás volt érdekes, az pedig máig tart. „Nékem csak Budapest kell” – a Budapest Bár együttese mazsolázta ki a dalocskát, s tette örökzölddé, ugyan psotátlanul, valamint Mezei és Kiss Manyi nélkül, de hogy hármuk emlékezetes alakításának óriási szerepe volt a feltámasztásban, az egészen biztos.

S még mindig a hatvanas évek elején járunk. Kinek mi jut eszébe erről a szóról: Cukorbaba. Ne törjék a fejüket, nem szerepnév. Csak egy ló neve. A *Rangon alul* sematikus alapsztorijába (munkásfiú és „úrilány” szerelmi kettőse) kellett egy komikus páros, akiket feltétel nélkül lehet szeretni. Mivel abban az időben, rádióban, tévében, kabaréban Psota mellett állandón megjelent Márkus László, itt is együtt léptek fel. Lóversenyre jártak, bocsánatos szenvedélybetegként tomboltak a Kerepesi úti lelátón. Psota egy szempillantás alatt váltott át királynői tartásból megszállott szerencsejátékossá. Egy lady az ügétőn.

Ilyen jelentéktelennek tetsző snittekéből áll össze a filmszínészi halhatatlanság. Hálátlan szerep nincs – csak kevésbé tehetséges színész van. Szín – ész – nő. Ha ebből a három adottságból (sokoldalú, eszes, szexepiles) legalább kettő megvan, biztos a karrier. Táblázatot lehetne szerkeszteni, hogy a magyar film egén ideig-óráig tündöklő hölgyek közül ki mindenki rendelkezik csak kettővel, olykor csak eggyel. Nagy sértődések esnének, így ezt a műveletet most hagyjuk el. Maradjunk anynyiban, Psota Irén mindhárom képességgel rendelkezett. Nem véletlenül követte folyamatosan rajongótábor a produkcióit már az ötvenes-hatvanas évek fordulójától kezdve.

Kevesen tudják, hogy szobor is készült róla, és a portré formálódását filmkamera követte. Kovács András 1964-ben a *Nehéz emberek* munkálatai során, mintegy melléktermékként Schaár Erzsébet szobrászról is forgatott, aki a műtermében éppen Psota Irént mintázta meg. A kettős filmes portré celluloidszalagja állítólag elveszett, a szobor remélhetőleg megvan valahol, őrzi a színésznő pillanatát pályája egyik csúcáról. Azaz, pontosítani kell kissé. Nem az egyik csúcáról, hanem – ha lehet ezt mondani – az állandó csúcáról. Mert hogy neki nem akadt törés a pályán.

„Mindent meg tud tenni velünk”
(Makk Károly: Egy erkölcsös éjszaka)



MARKOVICS FERENC FELVÉTELE

Ahová egyszer feljutott, ne kerülgessük az értékítéletet, valamiféle fejedelmi-női-főpapnői pozícióba – ott is maradt.

Vagy inkább királynő. De királyné mindenképp. Makk Károly, aki magánéletileg igencsak adósa maradt a színésznőnek, szerepek hosszú sorával kárpótolta. *Mese a 12 találatról, Ház a sziklák alatt,*

Fűre lépni szabad, Utolsó előtti ember sorába illetve szerepléseit, királynévá emelte, a Darvas Iván alakította Mátyás hitvesévé, Estei Beatrixszé. *Mit csinált felséged 3-tól 5-ig?* Ez nem csak egy '64 karácsonyán bemutatott történelmi persziflázs címe. Ezt a mondatot Psota Irén – hatását megszázszorozva – jó

néhányszor elsziszegi hűtlenkedő férjének, de úgy, hogy talán Mátyás királyt kivéve nincsen férfiember, aki ne vallaná be azt a bűnét is, mit el sem követett.

A trónja ekkortájt vált megingathatatlanná. Hiába érte el őt a filmvásznon az első anyaszerep (ez volt a *Tücsök* nagyvárosba tévedt parasztasszonya, mu-

OLÁH JÁNOS FELVÉTELE



latságos, hogy a szerepneve Királyné), minden meglevenített figura mögül kikacsintott ránk. Ne vegyük véresen komolyan, amit csinál. Hiszen ő csak egy színésznő, aki játszik nekünk. Aki ellenállhatatlan, aki magával ragad és elsodor, aki mindent meg tud tenni velünk. Ebben a mindentudó élet- és pályaszakaszban köszöntöttek Psota Irénre a böjtös esztendő. Kevesebb filmszerep, ritkuló filmgyári hívások. A magyar új hullám a színészi natúraban gondolkodott, nemigen kellett a belépő ifjaknak a vérbeli profizmus. Talán megéreztek rajta, hogy a kislányos kobold-ság tűnő félben van, a színésznő már csak nagyasszonyi tartással képes megjeleni színpadon és filmvásznon. Az új generáció ezzel nem tudott mit kezdeni. Bezzeg a régiek! Megint Makk Károly az, aki nagy és hálás szerepet osztott rá az *Isten és ember előtt* címmel 1968-ban bemutatott görög témájú és görögösen tragikus sorsot bemutató drámájában. A filmet elfelejtették, még a Makk-rajongók sem tartják igazán számon, de ezt az asszonyalakat nem lehetett kitorölni az emlékezetünkéből. Klasszikus figurát állí-

„Képes szörnyeteggé válni”

(Makk Károly: Ház a sziklák alatt – Psota Irén, Bara Margit, Görbe János)

ként” láthattuk viszont egy krimi-paródiának álcázott akármiben egy olimpiai bajnok meg egy táncdalénekes oldalán (*Az oroszlán ugrani készül*). Színészsors – pontosabban filmszínészsors. Teátrumban elképzelhetetlen, hogy aki megjelenítette Lady Macbethet, azt holmi jelenet-fűzérben tuszkolják színpadra.

Az igazán nagy filmszerepek azonban még hátra voltak. Két asszony, két sors. Mindkettő egy büntelen bűn szövevényeit szenvedti. A Hunyady Sándor adaptáció, Makk Károly *Egy erkölcsös éjszakájának* bordélymadámja képes elhiteni a gyanakvó úriasszonnyal, hogy ő csak szobák kiadásával, s nem leányok bérbeadásával foglalkozik. Nagy játszmat játszik, mindvégig tökéletesen. Mindenki veszít valamit a filmben, ki szerelmet, ki más illúziókat, míg ő nyertes fölényel, nagyasszonyi méltósággal vonulhat vissza, s foly-

tott élénk, számos tragikus színpadi alakjának gyötrelmes tanulságaiból építette föl ennek a sorsverte nőnek a szerepét. S ugyanakkor, ugyanebben a naptári évben „korbácsos Helga-

tathatja a „tisztos ipart”, miként addig tette. A bordélyhazugság ellentettje a ruhatárosnő becsületháborúja az elvesztett kabátért. Psota az egyetlen tiszta ember a Mándy Iván megbukott *Mélyvíz* című darabjából Sándor Pál által filmre költött *Szabadíts meg a gonosztól* létrámájában. De hiába vonszolja végig magát a magyar történelem egyik, ha nem a legsötétebb napjain, 1944 végén. Tudjuk, mert csak a színésznő arcára kell néznünk, hogy ha életben marad is, nem lesznek szebb napjai az újjáalakuló világban sem. Nem egy kabát veszett el, minden elveszett. Nincs „belső ruhatár”. Szellemes filmes szál- lóigévé vált a mondat. De hiába hajto- gatjuk a kabáttulajdonos Major Tamás után szabadon, nincs meg. Se a ruha- darab, se az erkölcsi tartás. Ez is, az is – elveszett. Csak a tehetség maradt, de az száz százalékig. Az menthet ki ilyen nagyságrendű csapdák- ból, ilyen nagyságrendű színész- személyiséget, mint Psota Irén volt.

Erózió – az nem. Hogy egyik utolsó filmjének (rendező: Surányi András) cí- mével játsszunk egy kicsit. Erózióról szó sincs. Marad a szintiszta ragyogás. •